

MIÉRT VAN HORATIUSNAK ROSSZ NAPJA?

Petri György többször visszatért Horatiushoz. A római költőhöz kapcsolódó szövegei közül az 1989-es *Horatiusnak rossz napja van* látszik a legegyszerűbben érthetőnek.

Horatiusnak rossz napja van

*A szeretettel nem tudok mit kezdeni – – –
Tartsanak el, és hízelegjenek,
de ugyanakkor hagyjanak békén,
küldjenek pénzt postán.
Azt is unom, hogy hízelegjenek.
Veszítsenek el nagyobb összeget az utcán,
amit én majd véletlenül megtalálok.
Legyenek elragadtatva tőlem a hátam mögött,
hogy én tényleg egészen véletlenül visszahalljam
valakitől, aki nem is tudja, hogy rólam beszél.
Irassák rám a házukat, és haljanak meg.*

Egy pillanatig sem lehet kétségünk, mitől van rossz kedve Horatiusnak: másnapos. Túl sokat ivott a „dühítőitalból”, vagy az „elhányt likőr” rontja a kedvét. Akkor talán, az előző este, az ital hatására minden olyan lelkesítőnek tűnhetett: siker, pénz, népszerűség! Most azonban fájó fejjel, görcsölő gyomorral minden más. Jól látszik, hogy semmi sincs ingyen, és a másnapos félhomályban már nem olyan csillogó a siker, viszont nyomasztó, sötét kontúrral mutatkozik meg mindaz a kellemetlenség, ami vele együtt jár. Talán tényleg nem több ez, mint kellemetlenség, hiszen nem valami súlyos dologról van szó: a versben nyafogó költő nem akar találkozni velük. A szeretet, ami valamilyen érthetetlen módon itt előke-rül, értelmetlen ebben az összefüggésben. A költő és az *ők* közti viszonyrendszer nem olyan természetű, hogy a szeretet helyéről, szerepéről vagy hatásáról bármit meg lehetne állapítani, nem is bajlódunk vele sokáig. A szeretet egyszerűen nincs helyén ebben az összefüggésben. A többi probléma könnyebben kirajzolódik. *Ők* elsősorban azért fontosak, mert eltartják a beszélőt: a pénzük és a házuk kell, postán vagy végrendeletben, csak találkozni ne kelljen velük. De a csodálatuk is kell, bár nem azért, hogy csillogó szemmel tekintsenek vissza rá, ha összetalálkoznak, hanem csak hogy tudja, imponál nekik. Már az is sok lenne, ha ezt egyszerűen megüzennék. Az is túl személyes: valaki elhozná az üzenetet, neki meg valamit válaszolnia kellene, sokkal jobb lenne, ha nekik eszükbe sem jutna üzeneteket küldeni, vagy hogy ilyesmit egyáltalán lehet csinálni, hanem minden csak úgy véletlenül, akaratlanul történjék, de persze azért ebből ne következzen az, hogy csodálatuk bármely kis részlete elvész, és nem jut a tudomására. A pénzükről nem is beszélve.

De ki az, akinek itt rosszkedve van, és kik az *ők*? Ez a kérdés lesz az, amit az alábbiakban körül szeretnék járni. Viselhetné ez a szöveg azt a címet például, hogy *Másnaposság*

vagy egyszerűen: *Rossz napom van*. A másnaposságot az egyik előző Horatiusra utaló versből, a *Horatius*iből olvasom bele/át ebbe a szövegbe. Onnan származik a „dühítőital” és az „elhányt likőr”. A *Rossz napom van* pedig már csak azért is kézenfekvő cím lenne, mert a versben egyes szám első személyben megszólaló hang így már ott bejelentkezhetne. Persze akkor is tudnánk, hogy a beszélő nem azonos Petrivel, mégis egyszerűen a kötet vagy inkább a kötetek visszatérő szerepformálását látnánk benne. A mizantrópia, a kapcsolatiszony, a nárcisztikus önsajnálát és a rengeteg ironia vissza-visszatérő elemei ennek a költészetnek. Akkor tehát mindezt, ha nem is Petri mondaná, de az a megszokott alak, akivel gyakran találkozunk Petri verseinek olvasása közben, és aki előszeretettel beszél hozzánk egyes szám első személyű igékkel. Az *ők* ebben az esetben kézenfekvő módon lehetne az olvasótábor, a közönség, a rajongók. Ezt az értelmezési irányt támogathatja a kronológia is. Petri költészete a hetvenes évek második felében és a nyolcvanas évek elején a megtúrtságnak is csak a peremén evickélt, Nyugaton publikált, szamizdatban és csak nagy ritkán magyarországi folyóiratokban (például a *Mozgó Világ*ban). Az 1984-ben New Yorkban megjelent *Hólabda a kézben* című kötetében szerepelt egy verse Leonyid Iljics Brezsnyev haláláról. Ezután egy ideig teljes publikálási tilalom alatt is állt Magyarországon, de jöttek a politikai változást hozó évek, és Petri egyszerre a nyilvánosság és a népszerűség korábban számára ismeretlen formáit élhette meg. Az 1989-ben megjelent *Valahol megvan – Válogatott és új versek* kritikai reakciója csak a pár évvel korábban 1986-ban megjelent két nagyregény, Esterházy Péter *Bevezetés a szépirodalomba*, illetve Nádás Péter *Emlékiratok könyve* című műveinek sikeréhez mérhető.¹ A *Horatiusnak rossz napja van* ugyanebben az évben jelent meg az *Ami kimaradt* című gyűjtemény végén, a *Mi jön még?* címmel szerkesztett ciklus részeként. A népszerűség miatt a költőnek meg kellett szoknia, hogy fontossá vált, országosan ismert lett nemcsak a neve, hanem az arca is. Újfajta élményeket hozhatott a változás, amelyeket nem lehetett könnyen és gyorsan megszokni, különösen a hetvenes évek elzártsága után. Akkor tehát erre a hirtelen jött népszerűsége és ismertsége adott rosszkedvű reakcióként olvashatjuk a költeményt.²

Igen, de mit keres itt Horatius? A versnek nem az a címe ugyanis, hogy *Másnaposság*, vagy hogy *Rossz napom van*, hanem az, hogy *Horatiusnak rossz napja van*. Mit tesz hozzá a szöveg értéséhez a Horatiusra utaló cím? A költői tevékenységből fakadó népszerűség vagy az ismertség tematikus motívuma nem teljesen ismeretlen a horatiusi költészetben, gondoljunk csak az ódák negyedik könyvének Melpomené-költeményére:

*totum muneris hoc tui est,
quod monstror digito praetereuntium
Romanae fidicen lyrae;
quod spiro et placeo, si placeo, tuum est.* (c. 4,3, 21–24)

Egyedül a te érdemed, [Melpomené], hogy ujjal mutogatnak rám, akik elhaladnak mellettem az utcán, a római lant dalnokára; hogy élek és hogy tetszem, ha tetszem, csakis a te érdemed.

Vagy gondolhatunk például a szatírák első könyvének kilencedik darabjára (*Ibam forte...*), amely arról számol be, hogyan akaszkodott a költőre egy erőszakos törtető, aki Maecenas köré akart bekerülni a segítségével. Mindez ugyanakkor Horatiusnál nem áll össze tematikus láncollattá, és a motívum felbukkanása mindig merőben eltérő értelmezést nyer: a szatírában kevésbé tűnik fontosnak az általános ismertség, míg az ódában szó sincs ar-

¹ Keresztury Tibor: *Petri György*, Kalligram, Pozsony, 1998. 140.

² Ezt az értelmezést látjuk Kereszturyánál. Keresztury, i. m.

ról, hogy a népszerűség kellemetlen lenne a költőnek. Éppen ellenkezőleg: az emberek mutogatása büszkeségének tárgya, ez az, amiért köszönetet mond a múzsának. A kérdést tehát nem tekinthetjük megoldottnak: miért pont Horatius szájába adja Petri a vers mondatait? A pénz, siker, menekülés nem tartoznak a magyarországi Horatius-recepció bevett motívumkészletébe, melyet alapvetően a 19. században Gyulai Pál verse, a *Horatius olvasásakor*, illetve a 20. század elején Babits *In Horatium*a jelöl a legvilágosabban.³ Egyikük a politikai represszió költőjét látta benne, a másikat a horatiusi *aurea mediocritas* kispolgárnak értett erénye irritálta. Politika és filozófia, ezek a magyarországi recepció vezérszövegei. De itt mintha valami egészen másról lenne szó. Azt kívánom a következőkben bemutatni, hogy Petri versének hypertextusaként a horatiusi életmű egyetlen része jön szóba, az viszont nemcsak gazdagítja a jelentés rétegzettségét, hanem jelentősen át is rendezheti: másképp olvassuk a verset, ha a Horatius név jelentését az episztolák első könyvében keresztül világítjuk meg. Ez talán azért nem fogalmazódhatott meg eddig, mert az *Epistulae* gyűjteménynek szinte semmilyen hatása nem látható a 19. század második felének vagy a 20. század magyar költészetében. Hatalmas a magyarul ódákként emlegetett *carmina* hatása, jól érezhető a szatíráké, de az *Epistulae* Berzsenyi óta kiesett az irodalmi tudatból. Ennek oka valószínűleg az lehet, hogy az episztolák mint költői szövegek túl nehezek voltak már a 19. században is ahhoz, hogy helyük legyen az iskolában, márpedig az alapvető Horatius-élmény mindig oda vezethető vissza. Petri olyan részéhez nyúl itt ennek a költői hagyománynak, amelyet nem szokás idézni, sőt a rá vonatkozó tudás szinte teljesen hiányzik is a 20. századi Horatius-képünkéből.

Az *Epistulae* gyűjtemény Kr. e. 21-ben jelent meg. Horatius ekkor tehát már túlvolt a szatírák könyvében és a *Carmina* I–III megjelenésén, amelyek kétségtelenül a leghíresebb élő római költővé tették őt. Az episztolák 20 költeményét olvashatjuk egyetlen – természetesen lazán és csak többé-kevésbé, de mégiscsak összefüggő – élménysorozat megfogalmazásaként is. A levelekből összeáll ugyanis egy történet: „vonakodásom története”.⁴ Az első levélben Horatius elbúcsúzik a költészettől.

*Nunc itaque et versus et cetera ludicra pono
quid verum atque decens, curo et rogo et omnis in hoc sum;* (10–11)

Most tehát a verset és más hiábavalóságokat félretolom, csak az érdekel, mi a helyes, mi a méltó, ezt kutatom, teljesen ebben vagyok.

A vers, a versírás itt szembekerül az etikai gondolkodással vagy általában a filozófiával (és nem is itt utoljára a horatiusi életműben). Kiszáll a költő a taposómalomból vagy a szórakoztatóipar verkleijéből. Olyan allegóriákat alkalmaz ugyanis magára, mint a megfáradt gladiátor vagy a cirkuszban köreit futva kivénhedt versenyló (1–10). Jó a pénz, de még jobb az erény: *Vilius argentum est auro, virtutibus aurum* (52). „Hitványabb az ezüst az aranynál, az arany meg az erénynél”. A mai olvasó, ha kétségei támadnak, hogyan függhet itt össze az erényesség választása, a pénzhajhászás elengedése, illetve a búcsú a költészettől, segítségül hívhatja az episztolák második könyvéből a Florushoz címzett levél egy részletét, az első episztola értelmezésénél felhasználhatja tehát az utolsót. Ebből idéznék egy hosszabb részletet, melyben egészen újszerű költői pozíció fogalmazódik meg. Az idézett szöveg tulajdonképpen példázat, amellyel arra a kérdésre kíván válaszolni

³ Lásd erről legutóbb: Tamás Ábel: Horatiusi olvasásjelenetek. In: Hajdu Péter (szerk.): *Horatius arcai*, Reciti, Bp., 2014, 9–26.

⁴ Az episztolák első könyvének mint koherens történetbeszélésnek az értelmezéséről lásd: Ernst A. Schmidt: *Zeit und Form. Dichtungen des Horaz*, Universitätsverlag Winter, Heidelberg, 2002, 485–498.

Horatius, hogy miért nem küldi már barátjának, Florusnak a régen megígért hozzá címzett költeményt (csak a szöveg magyar nyelvű prózai fordítását közlöm):

„Lucullus katonája, míg fáradtan éjjel húzta a lóbórt, sok győtrelem árán összeszedett zsoldját elveszítette az utolsó assig. Ettől veszett farkassá vált, dühösen éppúgy magára, mint az ellenségre, vére szomjazva ledöntött egy királyi bástyát, mely jól meg volt védve és tele volt kincsekkel, mint mondják. Ettől a tettől rögtön híressé vált, és nagy jutalommal honorálták: húszezer assnál is nagyobb összeg ütötte a markát. Ugyanebben az időben a parancsnoka valamilyen erődítményt akart elfoglalni, ezért olyan szavakkal kezdte őt biztatni, melyek a gyávat is bátorrá tennék: »Indulj, hős, hova virtusod szólít, indulj szerencsés utadon, hatalmas jutalmat szerez majd neked az érdem. Mire vársz?« Erre a katona, aki bár paraszt, mégis eszes fickó: »Megy majd bizonyára, megy, ahová kívánod, az, akinek nincs meg a pénze!« Így szólt.” (Horatius, *Ep.* 2, 2, 26–40)

Világos beszéd, és jól értelmezi az első könyv nyitódarabját is. Horatius búcsúzik a költészettől, és ezzel együtt lemond a további gazdagodásról, mert a költészet és a pénz az ő esetében szorosan összefüggenek egymással. Azért írt verset, mert pénzre volt szüksége, de nem ír már többet, mert már nem szegény ember, meg kevesebből is meg lehet élni. Visszatérő motívuma lesz ezután a gyűjtemény első leveleinek a lelki nyugalom, a jó lelkiismeret és az anyagi tekintetben szerényebb élet evidens összefüggése. Ebben a poétikai fejtegetésben szó sincs múzsáról, élményről, ellenállhatatlan belső késztetésről, csakis egyszerű pénzügyi realitásról. A költő azért ír verset, mert fizetnek érte. Ha azt tehetné, amit szíve diktál, ha nem létezne az anyagi szükség, eszébe sem jutna kitenni ennek magát. Egészen új hang ez az európai költészet történetében.

Petri versének hypertextusaként a legfontosabb talán a gyűjtemény hetedik költeménye. Ebben a leglényegesebb szövegalkotó oppozíció a város és a falu szembeállítás. A város a hatalom, a társadalom, a hierarchikus alá- és fölérendeltség megélésének színtere, míg a vidék a mindebből kiszabadító hely.

*Quinque dies tibi pollicitus me rure futurum,
Sextilem totum mendax desideror. (Ep. 1, 7, 1–2)*

Öt napot ígértem falumon többet nem időzöm –, s ím, nyár végéig távol vagyok hazugul.

Horatius elhagyta Rómát, és nem is nagyon tudja rászánni magát, hogy visszatérjen. Mindenféle nevetséges ürügyet keres, mely indoka lehet a maradásnak, majd következik Horatius híres kis tanmeséje a kölyökrókáról. Egyszer a szűk lécek között bepréselte magát a magtárba a kölyökróka, jól beevett, aztán teli hassal már nem tudta magát átpréselni ugyanazon az úton, ahol jött. Arra ment a menyét, és így szólt hozzá:

*Si vis – ait – effugere istinc,
macra cavum repetes artum, quem macra subisti. (Ep. 1, 7, 32 sk)*

Soványan menj majd a szűk nyíláshoz, amelyen soványan bementél.
A szabadulás, a szabadság és a jómód, jóllakottság nem engedi magát tartósan összebékíteni.

*Parvom parva decent: mihi iam non regia Roma,
sed vacuum Tibur placet...* (44 sk).

Kicsihez a kicsi illik: nekem már nem a királyi Róma, hanem a néptelen Tibur tetszik.

Horatius itt a Petri-vershez hasonlóan az udvariasság határain túl is kerüli római barátainak és egyszersmind költeményei elsődleges publikumának a társaságát, akik pedig hiányolják a személyes jelenlétét, a személyes találkozást. Nyilván azért hiányolják, mert jó véleményük van róla és a költészetéről. A költő ezzel szemben barátságosan, sőt egyenesen mizantróp. Ezekkel a szavakkal folytatja Horatius a meséjét a menyétről:

*Hac ego si compellor, cuncta resigno:
nec somnum plebis laudo satur altitium nec
otia divitiis Arabum liberrima muto.
Saepe verecundum laudasti rexque paterque
audisti coram nec verbo parcius absens;
inspice si possum donata reponere laetus.* (Ep. 1, 7, 34–39)

ha nekem szól/rám illik ez [ti. a mese], mindent visszaadok, nem fogom a nép nyugodt álmát dicsérni drága szárnyasokból bezabálva, és teljes szabadságomat nem cserélem el az arabok minden kincsére sem. Gyakran mondtál, mintha dicsérednél, szerénynek, uralom, királyom, pedig hallottad dicsérő szavamat szemtől szemben, de nem takarékoskodtam velük a hátad mögött sem; na csak figyelj, vissza tudom-e adni, amit kaptam.

Itt Horatius valami olyasmit mond, ha jól értjük, hogy mindent visszaad, amit kapott. Kitől kapott? Kinek adja vissza? Maecenasnak? Augustusnak? „Vidd az ajándékaidat, én ezt nem csinálom tovább!” – így Horatius, „Írassák rám a házukat, és haljanak meg!” – így pedig Petri.

Horatiusnak egyébként valóban rossz kedve van az episztolák első könyvében: a 8. költemény az ókori depresszió egyik legpontosabb leírása.

*Si quaeret quid agam, dic multa et pulchra minantem
vivere nec recte nec suaviter, haud quia grando
contunderit vitis oleamque momorderit aestus,
nec quia longinquis armentum aegrotet in agris,
sed quia mente minus validus quam corpore toto
nil audire velim, nil discere, quod levet aegrum,
fidis offendar medicis, irascar amicis,* (Ep. 1, 8, 2–9)

Ha [Celsus] azt kérdezné, mit csinállok, mondd meg neki, sok és szép dolgot ígérgetek, de nem élek sem helyesen, sem vidáman, nem azért, mintha elverte volna a jégeső a termést, vagy az olivát kiszárította a hőség, esetleg betegen darvadozna a nyájam a mezőn, hanem mert inkább lelkileg vagyok beteg, mint testben, és meg sem akarom hallani, nem akarom megismerni, ami enyhíthetné a bajomat, megsértődöm hűségese orvosaimra, megharagszom a barátokra.

Az egész gyűjtemény, a húsz költemény összessége Horatiusra jellemző módon inkább ironikus, mint tragikus. A legelső levéltől kezdve világos ugyanis, hogy az egész csak durcáskodás, rövidebb-hosszabb rosszkedvű rebellió, és végül majd úgyis vissza fog térni oda, ahova szólítják és ahova való, úgyis felveszi ismét a munkát a versgyárban. Ahogy közeledünk a kötet vége felé, egyre több szöveg szól arról, hogy elmúlt a depresszió, lelkiileg felkészült a visszatérésre. Közülük is különösen érdekes a 18. episztola, a Lolliusnak címzett jótanács-gyűjtemény arról, miként kell viselkedni hatalmas patrónusaink közelében. Egyfajta *Kézikönyv udvaroncoknak*, amelynek iróniája persze rögtön lelepleződik, ha nem elkülönítve olvassuk, hanem a gyűjteményben elbeszélte lelki folyamat részeként. Horatius még nem tért vissza a hatalom városába, Rómába és a hierarchikus erőviszonyok bonyolult hálózatába, de oda készülő ifjú barátjának már szakértőként osztogatja jótanácsait a sikeres beilleszkedésről, arról, hogyan kell viselkednie a nagy hatalommal rendelkező pártfogó közelében egy pártfogoltnak.

Térjünk vissza tehát kiinduló kérdésünkhöz: ki az *ők* a Petri-versben, akikről azt várja a líra hőse, hogy írassák rá a házaikat, és haljanak meg. Ha eléggé figyelünk a címre, és valóban megpróbáljuk a költeményt a Horatius-hagyomány felől olvasni, akkor az *őket* nem az olvasók vagy a rajongók táborával fogjuk azonosítani, hanem a befolyásos politikus pártfogókkal. A politikától való elidegenedés mint a rosszabb pillanatok, rossz napok legyűrhetetlen reflexe ebben az ironikus formában szólal meg egy olyan politikai világban, amely már valójában nem, vagy a korábbiakhoz képest alig adja meg az etikai alapú szembefordulás lehetőségét. A vers 1989-ben jelenik meg. Petri barátai, pártfogói fontos és befolyásos emberek lettek, ott ültek először az ellenzéki kerekasztalnál, majd később az alkotmányozó bizottságokban. Nem könnyen feldolgozható élmény. 1990-ben József Attila-díjat kap, majd 1995-ben Kossuth-díjat, 1994-ben pedig országgyűlési képviselőként ő maga is beül a parlamentbe – még ha csak rövid időre is. Ha tehát a cím alapján komolyan vesszük, hogy itt Horatius beszél hozzánk, a vers nem a megszokott, álságos celeb-panasz paparazzókról, megsértett magánszféráról meg a rajongók tapintatlanságáról. Horatius személye itt a politikát, illetve a politikus pártfogókat hozza játékba, amitől gazdagodik a vers. Petri korábbi, a most vizsgálnál sokkal ismertebb Horatius-verse az 1981-es *Horatiusi*. Ennek egyik legemlékezetesebb sora az „Álmomban fényes szőrű rendőrkutya leszek”. A *Horatiusnak rossz napja van*, ha Horatius felől olvassuk, a morális pániknak a megfogalmazása, amely annak felismerését kíséri, hogy a beszélő már átkerült a másik oldalra, a hatalom képviselőinek oldalára.

Petri itt Horatius életművének olyan részéhez nyúl, amelyiknek előtte szinte semmilyen hatását nem találjuk a magyar költészet Horatius-recepciójában. Az egész *Epistulae* gyűjtemény olvasásának élménye eltűnik Berzsenyi után, és különösen nem hogy látható nyomot a fentebb bemutatott költői szerepformálás. Pedig hagyhatott volna. Horatius politikai karriertörténete, illetve az ezeket megfogalmazó költemények sokszor talán érdekesebbek lettek volna, mint az iskolai olvasmányokban rögzített látszólag egyszerűen moralizáló szövegek. Horatius az egyik legfontosabb római fegyvernem, a lovasság tábornokaként (*magister equitum*) vett részt Kr. e. 43-ban a philippi ütközetben Brutus oldalán, majd a vereség után nincstelenné válva nem sokkal később feltűnt az egykori ellenfél politikai holdudvarában, ahol költői teljesítménye alapján, úgy tűnik, szívesen fogadták.⁵ Talán ezzel a súlyos élménysorozattal függ össze Horatius költészetének menekülő, mentegető, de szinte mindig a politika világára vonatkoztatható természete. Ez a hang legtisztábban az episztolákban és a satírákban hallható, de pont ezeknek a műveknek elenyésző a hatástörténetük a Petri előtti magyar költészetben.

Mai Horatius-értésünkben nagyon fontos az irónia. Horatiusi művek sorát olvassuk

⁵ A történet részletező elbeszélése itt: R. O. A. M. Lyne: *Horace. Behinde the Public Poetry*, Yale University Press, New Haven–London, 1995, 1–8.

ma ironikus szöveggént, amelyeket korábban szerzői manifesztumokként értelmeztek. Legjobb példája ennek talán az *Ars poetica*.⁶ Az *Episztolák* első könyve természetesen sokféle hangot szólaltat meg a 20 költeményben, de a „vonakodásom története” mindvégig mélyen és keserűen ironikus: a menekülési vágy mellett pontosan rögzíti a hatalom megmagyarázhatatlan vonzerejét is, a hatalom szexepiljét, a menekülnék, de nem tudok, az *odi et amo* viszonyrendszerét, ami miatt majd természetesen ismét visszamegy „közéjük” az itt éppen lázadó költő. A magyarországi Horatius-recepcióból Petri előtt teljesen hiányzott az irónia, mindig nagyon komolyan olvasták a nagy római poéta költeményeit. *A Horatiusnak rossz napja van* jeleníti ezt meg először határozott, félreismerhetetlen, verset szerkesztő minőségként 1989-ben. Petri versében egy új Horatius jelent meg akkor. Utána kullogott csak a filológia.

---

⁶ Lásd erről: Ferenczi Attila: Az újraolvasott klasszikus. Horatius *Ars poeticája*, *Helikon*, 2015/3, 297–308.